

Zygmunt Bauman

De schaduwzijde van de vloeibare moderniteit

KRISTOF VERFAILLIE*

T. Daems & L. Robert (eds.), Boom Juridische Uitgevers, Den Haag, 2007, 232 p.

Dit is geen kookboek. Tom Daems en Luc Robert hebben geen receptenboek samengesteld aan de hand waarvan beleidsmakers criminaliteit en gevoelens van onveiligheid kunnen voorkomen, politiestrategieën kunnen verbeteren of de werking van justitie kunnen optimaliseren. Wie in dit boek gemakkelijke en voorgekauwde antwoorden zoekt op complexe maatschappelijke uitdagingen zal van een kale reis terugkomen.

Dit is evenmin een boek over Zygmunt Bauman noch een inleiding op het omvangrijke oeuvre van de nu 82-jarige socioloog van Poolse origine. Wie wil kennismaken met Baumans uiterst boeiende, turbulente biografie en ideeëngeschiedenis kan terecht bij uitstekende inleidingen door Tony Blackshaw (2005), Keith Tester (2004) en Bauman en Tester (2001), of kan (moet) zich rechtstreeks wenden tot het oeuvre van de meester zelf. Meer recente werken die criminologen onmogelijk koud kunnen laten zijn *Globalisation: the Human Consequences* (1998), *In Search of Politics* (1999), *Social Uses of Law and Order* (2000), *Wasted Lives. Modernity and its Outcasts* (2004) en *Liquid Fear* (2006).

"Zygmunt Bauman. De schaduwzijde van de vloeibare moderniteit" is een boeiende dialoog met Zygmunt Bauman. Interpretatie, identiteit, transformatie en meervoudigheid staan centraal in de bijdragen van Tom Daems, Luc Robert, Hans Boutellier, Koen Raes, Willem Schinkel, Elisabeth Lissenberg, Erik Claes, Keith Hayward & Jock Young, Ronnie Lippens, Walter Weyns en ... Zygmunt Bauman.

Bauman zelf levert drie bijdragen aan het boek. In zijn eerste bijdrage, "Morele uitdagingen van het vloeibaar moderne leven", vertrekt Bauman van de inmiddels gekende paradox dat de toenemende welvaart in Westerse samenlevingen niet heeft geleid tot minder angstige samenlevingen of samenlevingen waarin het veiligheidsvraagstuk een minder prominente plaats heeft gekregen. Wel integendeel. Angst en het streven naar meer persoonlijke veiligheid is integraal deel gaan uitmaken van onze manier van leven. Volgens Bauman moet die angst begrepen worden als een existentieel onbehagen. Dit onbehagen zit geworteld in de arrangementen van een vloeibare moderniteit die zich laat kenmerken door voortdurende transformatie. Baumans bijdrage "Sociale vraagstukken van recht en orde", een vertaling van *Social Issues of Law and Order* (2000), sluit hier naadloos op aan. De vloeibare samenleving is een samenleving waarin de maakbaarheidsbelofte erg relatief geworden is. Beleidsmakers zijn zich in toenemende mate bewust geworden van de beperkte stuurbaarheid van de samenleving. Nu steeds meer maatschappelijke domeinen zich aan hun greep lijken te onttrekken, richten ze zich op die domeinen waar ze daadkracht kunnen tonen. Hedendaagse vraagstukken van recht en orde zijn in deze context geherformuleerd. Volgens Bauman kunnen overheden zich enkel nog bewijzen als politiemans om aldus het 'nomadisch kapitaal' te verleiden te investeren in het welzijn van haar onderdanen en 'goed gevoel' sentimenten op te wekken bij de kiezers. In de vloeibare moderniteit worden controle-instrumenten gemobiliseerd in het teken van het ostentatief beheersen (immobilise-

* Wetenschappelijk medewerker VUB

ren) van de Ander. Deze immobiliseringspolitiek richt zich in de eerste plaats op de onderkant van de samenleving. De gevangenis wordt een centrale plaats toegewezen: enkel de gevangenis immobiliseert op de pure, absolute manier die politici en beleidsmakers toelaat hun ambitieuze belofte op zekerheid te blijven maken.

Een derde bijdrage van Bauman krijgen we in de vorm van een interview. Tom Daems en Luc Robert voelen Bauman verder aan de tand over criminaliseringsprocessen, ethiek, de rol van de gevangenis en de talrijke paradoxen die de vloeibare moderniteit kenmerken. Het interview is ambivalent. Enerzijds vangen we een glimp op van de 'echte' Bauman: de ongebonden analyticus, intellectueel en meester verhalenverteller. Anderzijds horen we Bauman, ondermeer in het licht van zijn twee andere bijdragen, weinig nieuws vertellen. Dit maakt het interview niet minder waardevol. De erudiete bijdragen van Bauman vormen immers een vlotte, zinvolle inleiding op de bijdragen van de andere auteurs. Toch had ik Bauman graag meer nadrukkelijk gehoord over de betekenis en de ambities van utopisch denken en de rol van de (kritische) criminologie als wetenschap in de vloeibare moderniteit. Waaraan ontleent de criminologie haar legitimiteit in het licht van een tanend maakbaarheidsideaal? Moeten criminologen zich beperken tot het opmeten en rapporteren van de maatschappelijke schade in een samenleving? In welke zin kan/moet de criminologie haar legitimeringsgronden (her)formuleren? Hoe staat Bauman ten aanzien van een resem 'bijzondere' dynamieken in de controle van criminaliteit, zoals het Internationaal Strafhof of herstelrecht, evenals het erg 'solide', contextgebonden of particuliere karakter van heel wat controlearrangementen? Wat te denken van de disciplinerende van de middenklasse? Wat vandaag opvalt, is immers niet zozeer Waquants '*Punir les pauvres*', dan wel de disciplinerende van identiteiten die zich helemaal niet aan de onderkant van de samenleving bevinden. We zien dit in tal van processen zoals (i) de toenemende aandacht voor 'crimes of the powerful' (corruptie, fraude, maar ook genocide of andere grove schendingen van de mensenrechten¹); (ii) criminele fenomenen die zich niet zo maar vanuit traditionele uitsluitingsmechanismen laten verklaren, en vaak beladen zijn met een erg ideologisch karakter, zoals racisme, genocide en terreur (denk aan de verbazing bij heel wat commentatoren toen werd vastgesteld dat een meerderheid van de kapers van 9/11 of de daders van de aanslagen in Londen 7/7 goed opgeleide middenklassers waren); (iii) de algehele controle en disciplinerende van economisch 'interessante' identiteiten (zie o.a. het US - VISIT program; bepaalde facetten van het overlastdebat; het pro-actief surveilleren van publieke en private ruimtes, met de toenemende aandacht voor allerhande vormen van werknemerscriminaliteit ...²).

Kortom, we krijgen in dit boek een selectieve Bauman te lezen. Een Bauman die op krachtige, maar soms wat ongenueanceerde manier belangrijke maatschappelijke thema's aankaart. Het gebrek aan nuance en empirische grondslag in de bijdragen van Bauman is de rode draad in de kritische bijdragen van Elisabeth Lissenberg en Luc Robert. Volgens Lissenberg heeft Bauman criminologen fundamenteel weinig nieuws te vertellen en ze verwijst naar het werk van de bekende Nederlandse criminoloog Willem Adriaan Bongers (1875 - 1940). In zijn omvangrijke studie *Criminalité et Conditions*

1 Zie in dit verband de internationale aandacht voor - en veroordeling van - oorlogsmisdrijven en het 'oneigenlijk' gebruik van gevangenisfaciliteiten in het kader van de strijd tegen het terrorisme. Het dossier van de CIA vluchten, Guantanamo Bay, en het (seksueel) misbruik, martelen en vermoorden van gevangenen in de Abu Ghraib gevangenis in Iraq door eenheden van de 372nd Military Police Company kunnen hier als voorbeeld dienen. Zie ook de bijdrage van Luc Robert over het normaliseringsprincipe in het penitentiair beleid.

2 De rapporten van *Privacy International* zijn op dit vlak bijzonder verhelderend : <http://www.privacyinternational.org/index.shtml>

Economiques (1905) onderbouwt Bongger, vanuit het historisch materialisme, de stelling dat misdaad moet begrepen worden in termen van maatschappelijke factoren (meer bepaald productieverhoudingen). Armoede en ongelijkheid staan centraal in het begrijpen van criminaliteit. Lissenberg argumenteert dat Bauman in wezen hetzelfde verhaal vertelt als Bongger, zij het in een modern kleedje, maar zonder zijn stellingen te verankeren in empirische fundamenten zoals die bij Bongger wel uitvoerig terug te vinden zijn. Ze problematiseert Baumans generalisering en gebrek aan empirische grondslag en maakt dit concreet in het tweede deel van haar bijdrage, waar ze stilstaat bij Baumans visie op de functies van de vrijheidstraffen. Lissenberg stelt vast dat alleen al de ontwikkelingen in Nederland inzake criminaliteit en bestrafing belangrijke (onderzoeks)vragen opwerpen bij de analyses en bevindingen van Bauman. Met haar bijdrage suggereert Lissenberg niet dat criminologen zonder meer moeten terugkeren naar de analyses van Bongger. Ze erkent dat Bongger empirischer is en veel meer criminoloog dan Bauman, maar stelt vast dat de sociale werkelijkheid zich aan geen van beide lijkt te storen. In wezen pleit Lissenberg dan ook voor meer bewustzijn omtrent theoretische verworvenheden in de criminologie en wijst ze op de nood aan nieuwe denkpistes en verklaringen.

De bijdrage van Luc Robert verduidelijkt dat het beleid inzake de normalisering van de gevangenis een Janusgezicht heeft. Enerzijds bestaat er in Belgische en Europese beleidskringen een bereidheid om de gevangenis 'de jure' te normaliseren, i.e. zo veel mogelijk te laten aansluiten bij het leven in de samenleving. Anderzijds leiden politieke keuzes inzake de maatschappelijke aanpak van veiligheid tot een 'de facto' normalisering van de gevangenis. Voor een toenemend aantal mensen in de samenleving wordt de gevangenis een realiteit, die vanuit kwalitatief oogpunt allesbehalve aansluit bij die samenleving. Hoewel Luc Robert heel wat waardevolle aanknopingspunten vindt in het werk van Bauman, stuit hij op een aantal belangrijke tekortkomingen, waarvan de ontkenning van het poreuze karakter van de gevangenis misschien wel de belangrijkste is. Net als heel wat pleitbezorgers van een normaliseringsbeleid lijkt Bauman er immers vanuit te gaan dat de gevangenis en de samenleving als twee gescheiden sferen kunnen worden voorgesteld, waarbij de invloed van de ene sfeer op de andere op een gecontroleerde manier kan worden toegelaten.

Mogelijk heb ik tot dusver de indruk gewekt dat het werk van Bauman ons in wezen maar weinig te bieden heeft. Dit is niet zo. Baumans analyses missen hier en daar misschien wat aan diepgang, maar dit doet niets af aan de kern van zijn boodschap en zijn wervende manier van schrijven. Bauman is onmiskenbaar *great to think with* en dit merken we duidelijk in de bijdragen van verschillende auteurs doorheen het boek. We overlopen hun belangrijkste stellingnames en besluiten op basis daarvan dat dit boek een aantal belangrijke aandachtspunten bevat voor de verdere ontwikkeling van een bestraffingswetenschap.

Koen Raes en Hans Boutellier gaan in hun respectievelijke bijdragen het debat aan met Bauman over 'onveiligheid'. Boutellier omschrijft Bauman als 'de Freud van deze tijd', een auteur 'die er als geen ander in slaagt de psychologie van de huidige samenleving bloot te leggen'. Boutellier vindt dat het werk van Bauman belangrijke inzichten verschaft over de centrale betekenis van veiligheid in onze tijd, maar hij wil afstand nemen van Baumans verlamme verdampingstheorie en cultuurpessimisme. Boutellier herformuleert Baumans analyse in termen van een protocriminele samenleving. Dergelijke samenleving genereert zowel de condities voor normoverschrijding als voor de angst voor die normoverschrijding en laat zich kenmerken door radicale individualisering, uitsluiting, en het verlangen naar zekerheid (wat aanleiding kan geven tot het

vormen van explosieve gemeenschappen - fundamentalisme, 'gated communities', etc...). Boutellier argumenteert dat Baumans vloeibare samenleving als een uitdagende context moet gezien worden, als een vitale samenleving, die niet noodzakelijk aanleiding moet geven tot pessimisme en immobilisme. De vloeibare samenleving worstelt met morele verdeeldheid maar is net om die reden een open, vitale samenleving: verdeeldheid leidt tot morele innovatie en dit biedt perspectieven voor een nieuwe, ongekende sociale ordening. In die vloeibare samenleving is het veiligheidsvraagstuk een realiteit die niettemin tot zijn juiste proporties moet worden teruggebracht en een nuchtere, realistische en pragmatische aanpak vraagt.

Ook Koen Raes verduidelijkt waarom Baumans ogenschijnlijk donkere analyses toch perspectieven bieden. Bauman is, aldus Raes, een anti-socioloog, een wetenschapper die het noodzakelijke en wetmatige in het sociale ontkent. Sociale processen bevatten daardoor altijd mogelijkheden voor transformaties die niet door de geschiedenis worden opgedrongen. We leven misschien wel in een samenleving doordrongen van angst en onzekerheid, maar zo'n samenleving is niet noodzakelijk en onvermijdelijk. We kunnen op een andere manier over onze samenleving nadenken, in de hoop een andere vormgeving ervan te beïnvloeden. Voor Koen Raes is die boodschap in het werk van Bauman van cruciaal belang, net omdat volgens hem de oorzaak voor de toenemende objectieve en subjectieve onveiligheid moet gezocht worden in de manier waarop over deze thema's wordt nagedacht. De veiligheidsmaatschappij genereert onveiligheidsgevoelens, ondermeer door de manier waarop machthebbers inspelen op diepgaande en snelle maatschappelijke veranderingen. Onveiligheid wordt voorgesteld als een bestaansconditie, net omdat angst en onzekerheid meer meegaande en beheersbare massa's creëren. Machthebbers ontplooiën strategieën waarmee ze enerzijds de indruk willen wekken dat ze veiligheidsproblemen kunnen beheersen en controleren. Anderzijds verbinden ze die beheersingsstrategieën aan een discours van responsabilisering. Veiligheid en zekerheid worden geprivatiseerd, kunnen lokaal en op maat gemaakt worden, en het is in de eerste plaats aan de bevolking om zich te verzekeren tegen de risico's die de vloeibare samenleving met zich meebrengt. Raes problematiseert deze strategieën in het licht van de mondiale oorzaken van hedendaagse veiligheidsproblemen. Om diezelfde redenen ziet hij weinig heil in communitaristische alternatieven, die veelal een voorbijgestreefd 'wij'-gevoel nastreven. In de vloeibare moderniteit moet het lokale niet gepersonaliseerd worden, maar moeten we de mogelijkheden onderzoeken van een onpersoonlijke, anonieme, intersubjectieve moraal.

Willem Schinkel, als theoretisch socioloog verbonden aan de Erasmus universiteit van Rotterdam, en auteur van het boeiende *Denken in een tijd van sociale hypochondrie* (2007), onderzoekt de genese en sociale functie van het hedendaagse geweldsbegrip. Schinkel wil met andere woorden nagaan hoe een bepaalde, dominante, conceptualisering van geweld is ontstaan en zich heeft kunnen handhaven. Schinkel ontmaskert een geweldssemantiek die geweld duidt in termen van het fysiek, illegitiem, problematisch en destructief handelen van individuen. De staat en de samenleving blijven als differentiële eenheid buiten schot. De staat pleegt legitiem geweld, een reactie op het illegitiem geweld gepleegd door uitzonderlijke, defecte individuen. Die individuen staan als het ware buiten de samenleving. Wetenschap speelt een belangrijke rol in het verklaren en beheersbaar maken hun handelen. Schinkels analyse maakt duidelijk dat deze geweldssemantiek niet 'zomaar' is ontstaan, maar onlosmakelijk verbonden is met de autonomisering van de natiestaat, een proces dat een transformatie van het begrip 'geweld' met zich heeft meegebracht. Tegelijkertijd is de semantische differentiatie in verschillende vormen van geweld erg belangrijk geweest voor het ontstaan van

die natiestaat. Zodoende toont Schinkel, in navolging van Bauman, hoe het defamiliariseren van concepten zoals geweld in het teken staat van mogelijkheden, het ontwikkelen van nieuwe alternatieve concepties.

In zijn bijdrage belicht Tom Daems hedendaagse processen van 'creatieve destructie' (cf. Schumpeter), een erg belangrijk thema in het werk van Bauman. Hij vertrekt van de stelling die Bauman uitwerkt in ondermeer *Wasted Lives. Modernity and its Outcasts* (2004), met name dat het moderne ordescheppen onlosmakelijk verbonden is met de aanmaak van overbodigheid. Dit ordescheppen is een maatschappelijk proces. Overbodigheid krijgt invulling doorheen tijd en plaats. Zo heeft de overgang van een producenten - naar een consumentenmaatschappij belangrijke implicaties voor de definiëring van (de aanpak van) overbodigheid. Daems vraagt aandacht voor de oude penologische wijsheid dat de maatschappelijke benadering van misdaad en straf geherformuleerd wordt doorheen tal van maatschappelijke transformaties. Hij pleit voor een verder doordenken van het bestraffingsvraagstuk in een postindustriële consumentenmaatschappij en is ervan overtuigd dat Bauman hier een zinvolle gids kan zijn.

Eric Claes gaat aan de slag met het literaire werk van Paul Auster om (de gevolgen van) Baumans individualiseringstheorie aan te scherpen en verder uit te diepen. Claes wil de keerzijde van het moderne individualiseringsproces meer tastbaar maken. Wat betekent het concreet om op jezelf aangewezen te zijn en alle zekerheden te voelen wegvloeiën? Wat leert de vloeibare moderniteit ons over de menselijke conditie? Claes ontwikkelt de stelling dat niet alleen het individualiseringsproces maar ook de ambivalenties van onze menselijke bestaansconditie verantwoordelijk zijn voor vereenzaming, wanhoop en zelfdestructie. Zowel zelfwording als zelfverlies hangen samen met de uniciteit van het menselijk bestaan. Claes wil aan dit gegeven politiek - normatieve conclusies verbinden: met Arendt, Bauman en Foqué, pleit hij voor een cultuur van respect voor de menselijke waardigheid. Een cultuur waarin politieke instellingen de mens nadrukkelijk erkennen als rechtssubject.

De drie resterende bijdragen van Hayward & Young, Weyns en Lippens moeten gelezen worden als een pleidooi voor een andere criminologie. Keith Hayward en Jock Young vertrekken van hun gekende stelling dat de hedendaagse *mainstream* criminologie, een administratieve of gouvernementele criminologie is. Een wetenschap die aan de ketting ligt van de politieke macht. Criminologen moeten zich opnieuw en meer nadrukkelijk wijden aan theorievorming. Hayward & Young suggereren dat de 'culturele criminologie' deze leemte kan invullen en ze gaan de bruikbaarheid na van Baumans werk voor de verdere ontwikkeling van cultuurtheoretische denkkaders. Hayward en Young bekritisieren Bauman voor het ontwikkelen van analyses die gestoeld zijn op dualistische en abstracte, vaak zeer veralgemeende categorieën. De 'culturele criminologie' moet en kan aan deze kritieken remediëren wanneer ze Baumans waardevolle inzichten over de vloeibare moderniteit, sociale uitsluiting, en de band tussen criminaliteit en consumentisme verder wil exploreren. Volgens Hayward en Young kan de 'culturele criminologie', als kritische wetenschap, echter het meest leren van Baumans inzichten over wetenschap als proces zonder utopisch einddoel: in de vloeibare moderniteit worden concepten zoals rechtvaardigheid immers voortdurend en onvermijdelijk in vraag gesteld en geherformuleerd.

De uitdagende bijdrage van Ronnie Lippens raakt aan de kern van het wetenschapsbedrijf en verduidelijkt waarom criminologische kennis onvermijdelijk moet opgevat worden als een voortdurend proces van praktische assemblage en de productie van tribale identiteit. De criminoloog als zwervende en sprokkelende Papoea. Lippens pleit niet voor het assembleren van meer van hetzelfde of het bijeenharken van zo maar

eender wat. Criminologen moeten streven naar een wetenschappelijk eclecticisme dat de multipliciteit van en in menselijke verhoudingen naar de oppervlakte brengt en zodoende het open en inzichtverwervende doel van kennisproductie ten volle erkent. De gedreven Walter Weyns, tenslotte, vraagt aandacht voor de rol van interpretatie in het denken van Bauman. Wetenschap als interpretatief proces zonder einde. Het onophoudelijk interpreteren is essentieel voor het verklaren van menselijk gedrag, voor het stellen van morele vragen en voor het mogelijk maken van maatschappij kritiek. Weyns besluit dan ook dat in een vloeibare wereld, het voorzichtig en onophoudelijk interpreteren van wat zich aan ons voordoet, misschien wel de meest urgente vorm van handelen, de eigenlijke verandering, is.

Criminologen moeten met dit boek aan de slag. Ik schrijf dit niet zomaar, omdat het goed klinkt, of omdat het alternatief niet gezegd mag worden. Tom Daems en Luc Robert zijn er in geslaagd een intellectueel erg uitdagend boek samen te stellen dat m.i belangrijke suggesties bevat voor de verdere ontwikkeling van een bestraffingswetenschap. Het werk van Bauman en diverse bijdragen in dit boek illustreren dat de bestaande wetenschap niet dood is en dat er naast het opvolgen van nieuwe tendensen in de criminaliteitscontrole, ruimte moet blijven om ook de klassieke vragen en bekommernissen omtrent de plaats en de rol van bestraffing, van de gevangenis, in de samenleving verder op te nemen en uit te diepen. Ik denk aan de bijdrage van Boutellier, die zich afvraagt waarom bestaande analyses zo weinig aandacht lijken te besteden aan criminaliteit. De samenhang tussen kwalitatieve veranderingen van criminele fenomenen en de manier waarop er gestraft wordt in een samenleving blijft volgens hem onderbelicht. Ik denk eveneens aan Luc Roberts pertinente opmerkingen omtrent het poreuze karakter van de gevangenis en de belangrijke gevolgen die dit met zich meebrengt voor het voeren van een normaliseringsbeleid en de ontwikkeling en ambities van rehabilitatieve praktijken.

Er is echter meer. Vrijwel alle bijdragen suggereren dat criminologen nauwkeuriger moeten worden in de verbanden die ze leggen tussen maatschappelijke transformaties enerzijds en criminaliteit en criminaliteitscontrole anderzijds. Criminaliteit en de aanpak ervan krijgt vorm doorheen maatschappelijke processen, maar het is lang niet altijd duidelijk hoe we dit gegeven precies moeten begrijpen. De culturele criminologie formuleert een aantal veelbelovende antwoorden, maar toch zal ook zij moeten verduidelijken op welke manier haar inzichten concreet menselijk handelen kunnen verklaren (zie Garland, 2006).

Dit boek suggereert dat we de discussie echter op een meer fundamenteel niveau moeten durven aangaan. Wat is de concrete analytische meerwaarde van concepten zoals de 'laat-moderniteit', 'post-moderniteit', 'vloeibare moderniteit'? Komen we werkelijk tot een beter begrip van criminele fenomenen en penale praktijken wanneer we dergelijke denkkaders mobiliseren? Wat verliezen we precies als we, met Latour, vaststellen dat we nooit modern geweest zijn? Wat betekent het loslaten van de Moderniteit voor de criminologie als wetenschap? Ronny Lippens richt alvast de aandacht op de praktische assemblage van kennis en tribale identiteit. Criminologen en bestaande wetenschappers moeten de manier waarop ze antwoorden op het bestaande vraagstuk assembleren kritisch durven bevragen. De titel van het boek is dan ook misleidend, of beter: de werkelijke meerwaarde van dit boek is niet het belichten van de schaduwzijde van de vloeibare moderniteit. Mocht dit het geval zijn moet ik het eens zijn met Elisabeth Lissenberg dat Bauman criminologen fundamenteel weinig nieuws te vertellen heeft. Criminologen moeten dit boek in de eerste plaats lezen omwille van de manier

waarop Bauman aan wetenschap doet. Ik houd hiermee geen cynisch pleidooi voor meer ongenueanceerd onderzoek met onvoldoende empirische grondslag. Die kritieken kunnen Bauman ongetwijfeld aangewreven worden, maar het zou intellectueel oneerlijk zijn om het belang van zijn werk tot die kritieken te reduceren. Bauman inspireert in de eerste plaats omwille van zijn geëngageerde, open en ongebonden onderzoeksatitute. In een scherpe bijdrage met de veelzeggende titel *Too Good for Sociology*, suggereert Blackshaw (2006) dat het vermoedelijk net die kwaliteiten zijn die maken dat er in de huidige *mainstream* sociologie zo weinig aandacht aan Bauman wordt besteed. Blackshaws bevindingen doen dan ook dwingende vragen rijzen naar de meerwaarde van bepaalde vormen van sociologische kennis voor het doorgronden van bestraffing als sociale praktijk. Gaan we nog antwoorden vinden in een sociologie die Bauman, omwille van zijn werkwijze, zelf al lang lijkt te hebben verlaten? Een sociologie die Bauman's sterktes niet altijd ten volle erkent en zelf aan fundamentele herbronning toe is? Moeten we in het licht hiervan nog streven naar het ontwikkelen van een bestraffings-sociologie? Of riskeren er achter deze term voornamelijk kennis assemblages schuil te gaan die 'meer van hetzelfde zijn' of die Lippens treffend omschreef als een ontkenning van de multipliciteit van en in het menselijk handelen? De zelfingenomen manier waarop bepaalde *mainstream* sociologen kennis assembleren en daarbij bepaalde inzichten en denkkaders blijven afwijzen, geeft aan dat de inspiratie voor de verdere ontwikkeling van een bestraffingswetenschap alvast niet in die kringen moet worden gezocht. Zo 'ontdekte' de socioloog Elchardus in zijn "*Anatomie en oorzaken van het wantrouwen*" (2002: 103 - 105), vrijwel zonder enige referentie naar criminologische literatuur, dat onveiligheidsgevoelens veel meer zijn dan een loutere functie van het niveau van criminaliteit in een samenleving. Onveiligheid is een complexe realiteit en progressieve criminologen hebben dit veel te lang ontkend, aldus Elchardus. Meer nog, net omdat onveiligheidsgevoelens een complex maatschappelijk gegeven zijn, zouden criminologen zich beter toeleggen op en beperken tot criminaliteitsanalyses en het verbeteren van de werking van politie en justitie. Dat onveiligheidsgevoelens complexe fenomenen zijn, kan alleen maar worden onderschreven. Immers, progressieve criminologen zoals Taylor, Young, Garland, en wetenschappers als Bauman, kwamen eerder tot gelijkaardige bevindingen. De manier waarop Elchardus kennis assembleert, en het feit dat inzichten van wetenschappers uit andere disciplines, zoals de criminologie, niet worden geëxploreerd, is echter een illustratie van een begrensde sociologie waartegen Bauman zich vanuit zijn grensoverschrijdend intellectualisme steeds heeft verzet.

Kortom, dit boek is een boeiend appel aan bestraffingswetenschappers om op de eigen benen te gaan staan. De toekomst ligt in het ontwikkelen van een bestraffingswetenschap die continu en ongebonden kennis assembleert. Een wetenschap die interpretatieve benaderingen ernstig neemt, en vanuit die benaderingen werk maakt van nieuwe perspectieven op transformatie (causaliteit) en ethiek, waardoor bestraffing als complex maatschappelijk proces meer begrijpelijk kan worden gemaakt. Laat dit boek hiertoe een aanmoediging zijn.

BIBLIOGRAFIE

- Bauman, Z. (1998) *Globalisation: the Human Consequences*. Cambridge: Polity Press
 Bauman, Z. (1999) *In Search of Politics*. Cambridge: Polity Press.
 Bauman, Z. (2000) *Social Uses of Law and Order*. In: Garland, D. & Sparks, R. (eds) *Criminology and Social Theory*. Oxford: Oxford University Press.

- Bauman, Z. (2000) 'Social Issues of Law and Order'. *British Journal of Criminology*, 40, 205 - 221.
- Bauman, Z. & Tester, K. (2001) *Conversations with Zygmunt Bauman*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Z. (2004) *Wasted Lives. Modernity and its Outcasts*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Z. (2006) *Liquid Fear*. Cambridge: Polity Press.
- Blackshaw, T. (2005) *Zygmunt Bauman*. London: Routledge.
- Blackshaw, T. (2006) 'Too Good for Sociology'. *Polish Sociological Review*, 3, 293 - 306.
- Elchardus, M. & Smits, W. (2002) *Anatomie en oorzaken van het wantrouwen*. Brussel: VUB Press.
- Garland, D. (2006) 'Concepts of culture in the sociology of punishment'. *Theoretical Criminology*, 10 (4), 419 - 447.
- Schinkel, W. (2007) *Denken in een tijd van sociale hypochondrie. Aanzet tot een theorie voorbij de maatschappij*. Kampen: Klement.
- Tester, K. (2004) *The Social Thought of Zygmunt Bauman*. Houndmills: Palgrave.